

Pirhi na Moravskem

O avtorici

Dr. Eva Večerková (1945), je dolgoletna znanstvena sodelavka Etnografskega inštituta Moravskega pokrajinskega muzeja v Brnu (Češka republika), kjer je zaposlena od leta 1967. Diplomirala je iz etnografije na Masarykovi univerzi v Brnu (1969). Svojo strokovno pot je nadaljevala s podiplomskim študijem muzeologije (1974). Znanstveni naziv je dosegla leta 1985 z zagovorom disertacije na temo etnokulturnih procesov v novo poseljenih območjih južne Moravske. Njena specializacija je vseskozi usmerjena k študiju šeg. Ukvarja se tudi s študijem pohištva ljudskih umetnikov. Je avtorica več kot 200 študij in člankov, objavljenih v strokovnih časopisih in zbornikih ter nekaj samostojnih publikacij o pirhih, kmečkem pohištvu in božjepotnih tiskih. Ureja časopis *Folia ethnographica*, ki ga izdaja Moravski pokrajinski muzej, hkrati je tudi članica redakcijskega sveta časopisa *Ethnologia Europae centralis*.

Pirhi na Moravskem

Gostujoča razstava Moravskega pokrajinskega muzeja iz Brna, Češka Republika
Vodnik po razstavi 1. 4. – 16. 5. 1999
Ljubljana 1999

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

398.332.12:75.058(437.2)(064)

VEČERKOVÁ, Eva

Pirhi na Moravskem : vodnik po razstavi, 1. 4. – 16. 5. 1999 /
[avtorica besedila Eva Večerková ; prevod iz češčine Ingrid Lemut
Vostrá ; prevod angleškega povzetka Franc Smrke]. – Ljubljana :
Slovenski etnografski muzej, 1999

ISBN 961-90452-5-4

1. Gl. stv. nasl.
98510336

PISANE KRASLICE, PIRHI Z MORAVSKE

Beseda o tem, kako je prišla češka razstava v Slovenski etnografski muzej

Gostovanja razstav iz čezmejnih evropskih in tu in tam tudi zunajevropskih dežel so plod različnih vzgibov, pobud in sporazumov. Ti so enkrat individualni, drugikat državni, pogosto stanovski (kakršno je na primer sodelovanje in izmenjevanje razstav v okviru Evropske mreže etnografskih muzejev) in nemalokrat individualni, prerasli v državne. V Slovenskem etnografskem muzeju smo se v zadnjih nekaj letih srečali že z vsemi navedenimi različicami, saj poskušamo s svojo razstavno politiko čimbolj dosledno udejanjati vizijo muzeja kulturnih identitet, nacionalne in drugih. Trenutno to počnemo le v mejah občasnosti. V naše enoletne programske cikle vsakokrat umeščamo poleg osrednje, domače, »hišne« muzejske razstave vsaj po eno razstavo (ali kak drug kulturni dogodek), ki je plod sodelovanja z zamejskimi ustanovami; tako, ki prihaja iz katere izmed drugih evropskih dežel; tako, ki približuje kulturno dediščino ali način življenja med nami živečih pripadnikov drugih etnij, in še razstavo oziroma dogodek z zunajevropskimi vsebinami.

V okviru razstavnih gostovanj iz posameznih evropskih dežel so se obiskovalci Slovenskega etnografskega muzeja od pomladi 1996 do danes srečali že s hrvaškimi paškimi čipkami, z belgijskimi svetniki zaščitniki, z makedonsko ruralno arhitekturo, z židovskimi izrezankami in z apokalipso po poljsko oziroma s poljskimi angeli in demoni. S pomladjo leta 1999 pa so prišle k nam *Pisane kraslice, pirhi z Moravske*.

Razstavo je »omogočil« 20. člen Programa sodelovanja v kulturi, izobraževanju in znanosti med Vlado Republike Slovenije in Vlado Češke Republike za leta 1998-2002, v katerem je zapisano, da: »Pristojni organi pogodbenic pospešujejo izmenjavo razstav in obiske kuratorjev razstav... V okviru tega sodelovanja bo Moravski muzej v Brnu predstavil ustrezno razstavo v Slovenskem etnografskem muzeju.«

Se je pred tem »papirjem«, ugodnim za sodelovanje med navedenima ustanovama, že kaj dogajalo? Leta 1996, ko je dr. Eva Večerková v Moravskem pokrajinskem muzeju v Brnu snovala razstavo *Kraslice u nás a jinde*, Pirhi pri nas in drugod, je na Slovenski etnografski muzej naslovila prošnjo za izposojlo posameznih slovenskih primerkov. Naša muzejska svetovalka gospa Tanja Tomažič ji je tedaj pripravila pošiljko desetih pirhov, krašenih s tradicionalnimi in sodobnimi tehnikami in motivi. Sel tega občutljivega, krhkega zavitka je bil češki diplomat gospod Tomáš Vostrý, zagledanec v kulturo.

Kot konzul Veleposlaništva Češke Republike v Ljubljani je potem vztrajno vzpodbujal nadaljnje stike med obema ustanovama, z željo, da bi prejkoslej izmenjali kakšno dobro, za selitev ustrezno razstavo.

V Slovenskem etnografskem muzeju smo kot prvi gostitelji med ponujenimi možnostmi izbrali prav *kraslice*. Odprtje razstave smo umestili v velikonočni čas, da bi z njo veselo, pisano stopili v pomlad. Ob moravskih *kraslicah* bodo lahko slovenski obiskovalci razstave (in bralci kataloga) – poleg tega, da jih bodo občudovali – primerjalno premišljali o domačih pisanicah, o velikonočnih pirhih; o še eni kulturni sestavini, ki priča tako o podobnostih kot o razlikah, o civilizacijskih vezeh in ločnicah.

Sredi razstave pa smo pripravili še posebno presenečenje. V sodelovanju z etnologinjo gospo Sinjo Zemljič Golobovo z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU razkrivamo zbirko devetdesetih čeških (med njimi tudi moravskih) *kraslic* iz zapuščine slovenskega arhitekta Ivana oziroma Johna Jagra (1871-1959) – hranijo jo v biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti – in poleg teh še njegove kolorirane risbe moravskih pirhov, ki so nastajale v letih med 1896 in 1900, v času Jagrovega bivanja na Dunaju. Arhitekt Jager je bil človek, ki ga je vse življenje spremljala ljubezen do slovenstva in slovanstva. Povsod, koder je hodil, je zbiral, skiciral in fotografiral etnološko povedne predmete. Med slednjimi je bil najbolj zagledan prav v pisanice.

Mag. Inja Smerdel
Direktorica Slovenskega etnografskega muzeja

ETNOGRAFSKI INŠTITUT MORAVSKEGA POKRAJINSKEGA MUZEJA

Pomemben del moravskega muzejstva

Že leta 1817 ustanovljeni Moravski pokrajinski muzej v Brnu je bil od začetka svojega delovanja znan predvsem po svojih naravoslovnih zbirkah. Kljub temu pomeni danes njegov narodopisni del enega bistvenih oddelkov te stare in ugledne, vendar še vedno dinamične muzejske ustanove. S svojimi skoraj 100.000 muzejskimi predmeti predstavlja eno najbogatejših narodopisnih zbirk v srednji Evropi. Do razcveta delovanja Etnografskega inštituta je prišlo pod vplivom izredno močnega narodopisnega gibanja na Moravskem šele ob koncu osemdesetih let 19. stoletja. Nemške oblasti pred tem namreč niso imele posebnega posluha za dokumentiranje in predstavitev moravske kulture in življenja. V novo nastalem oddelku za narodopisje so se osredotočili na zbiranje ljudskih noš in drugih dokazov narodove kulture. Osnovali so fotografski arhiv, katerega del predstavljajo edinstvene steklene plošče z narodopisnimi motivi. Do sistematične obdelave in dopolnjevanja fonda je prišlo šele po letu 1945.

Najobsežnejši del fonda zavzema ljudski tekstil, ki zastopa vsa narodopisna območja Moravske. Osnovo zbirke je ustvarilo žensko izobraževalno društvo Vesna s kolekcijo vezenin in čipk. Z zbirkami se predstavljajo tudi narodnostne skupnosti (Nemci, Moravski Hrvati). Na drugem mestu je glede na število predmetov zbirka keramike, ki sodi med najobsežnejše in najstarejše zbirke v Češki republiki. Poleg izdelkov t. i. habancev (sekte moravskih anabaptistov iz 16. in 17. stoletja – o. p.) so v njej tudi izdelki moravskih in slovaških lončarjev, na katere je vplivala habanska tradicija. Pomembna in za obiskovalce še posebej zanimiva je zbirka slik na steklu. Podobno kot pri plastiki in drugih predmetih predstavlja ustvarjalnost vseh pomembnejših središč Moravske in Šlezije. Po privlačnosti izstopa zbirka predmetov, povezanih s šegami, med njimi zbirka približno 7.000 pirhov, ki odraža razvoj motivike in različnih tehnik krašenja. Znotraj zbirke kmetijskega orodja imajo posebno mesto plugi, ki dajejo celoten vpogled v razvoj in morfologijo tega orodja. Zbirka glasbil ima glede na število in glede na visoko kvaliteto izdelave predstavljenih tipov vodilno mesto med tovrstnimi zbirkami v čeških muzejih. V inštitutu se ukvarjajo tudi z raziskovanjem poslikanega pohištva iz kmečkih domov; večji del te zbirke je razstavljen v dvorcu Jevišovice pri Znojmu (podružnica MZM). Z vidika dokumentarne vrednosti ima pomembno mesto ikonografska zbirka, ki so jo osnovali že ob koncu 19. stoletja.

Osrednja dejavnost inštituta je razstavni projekt »Ljudstvo v petih generacijah«, katerega cilj je predstavitev življenja in kulture kmečkega prebivalstva na Moravskem. Trenutno pripravljajo ponovno postavitev tega za Moravsko temeljnega narodopisnega vira. Specializirane razstave iz bogatih zbirk Etnografskega inštituta Moravskega pokrajinskega muzeja odmevajo tako v Brnu kot na gostovanjih po različnih evropskih državah. Pod okriljem inštituta se je uveljavila vrsta osebnosti, ki jih danes uvrščamo med najvidnejše predstavnike narodopisne stroke na Moravskem. Na tem mestu naj omenimo dr. Františka Pospíšila, doc. Ludvika Kunca, dr. Miroslavo Ludvikovo ali sedanjo vodjo inštituta dr. Hano Dvořakovo. Od leta 1961 ima inštitut sedež v baročni palači »Pri plemkinjah«. Leta 1691 zgrajeno stavbo, ki sodi med najiminitnejše baročne spomenike v Brnu, smo v letu 1998 začeli celostno prenavljati. Na novo urejeni žlahtni prostori bodo tako še posebej poudarili vrednost predmetov ljudske kulture.

Dr. Petr Šulc
Direktor Moravskega pokrajinskega muzeja

PIRHI NA MORAVSKEM

O jajcu kot obrednem predmetu

V kulturnem razvoju človeštva jajce ne pomeni samo vrste hrane, postalo je namreč – in to skoraj pri vseh narodih sveta – predmet različnih predstav, mitov in obredov, ki izvirajo iz dejstva, da se pod njegovo trdno lupino skriva zarodek življenja. Postalo je simbol plodnosti, obnavljanja narave, večnosti življenja in vstajenja, uporabljalo se je kot magično sredstvo za zaščito, očiščenje in pridobitev novih moči.

Mnogi stari narodi – Egipčani, Grki, Indijanci, Kitajci, Polinezijci, Balti in Ugrofinci – poznajo mite o stvarjenju sveta iz jajca. Po eni izmed različic so iz kosov jajca nastali posamezni deli sveta – iz zgornje polovice lupine obok neba, iz spodnje polovice zemlja. Po drugi različici se je iz jajca dvignilo božanstvo, ki je ustvarilo svet. Pri Slovanih se v kozmogoničnih mitih jajce pojavlja le izjemoma. V Sloveniji poznajo povedko o tem, kako je iz jajca, ki ga je znesel božji petelin, privrelo sedem velikih rek, ki so oplodile do tedaj pusto deželo.

Jajca so prilagali v grobove kot darilo, pomenilo je življenjsko moč, ki naj umrlemu pomaga v zagrobnem življenju – in to ne samo simbolično, pač pa tudi kot živilo.

Predstavljalo je tudi dar sprave – da se mrtvi ne bi vračali med žive. Ta šega, razširjena tudi pri zahodnih Slovanih in izpričana v slovanskih grobovih, se je na Moravskem obdržala do zgodnjega srednjega veka. Da so se poganske šege ohranile precej dolgo, dokazujejo jajčne lupine, ki so jih našli v grobu češkega kneza Boleslava II., pokopanega okrog leta 999 v baziliki na praškem gradu. *Grobno jajce* se je v vzhodnem krščanstvu obdržalo kot sestavni del pogrebnega obreda in pomladnih zadušnih praznikov. Med njimi so na pokopališče nosili rdeča jajca, ki so jih razbili in zagrebli v grobove, kotalili so jih po gomilah in z njimi obdarovali berače – kot je o tradiciji gostij na grobovih pri južnih in vzhodnih Slovanih pisal Matija Murko. V zahodni Evropi podobnosti ne najdemo, saj so se šege razvile pod neposrednim vplivom grško-rimskega kulturnega sveta.

Staro vero v življenjsko moč, skrito v jajcu, je Cerkev prevzela in jo prenesla v svojo liturgijo in simboliko. V 12. stoletju je vpeljala velikonočno blagoslavljanje jajc (*benedictio ovorum*). Jajce, ki so ga tesno povezali s krščanskim praznikom in njegovimi obredi, so razumeli kot prispodobno Kristusovega vstajenja. Blagoslovljenemu jajcu – kot tudi jajcu, znesenemu na velikonočni četrtek – so ljudje pripisovali izredno moč. Na splošno je

postalo za katoličane obvezno, da so blagoslovljena jajca pojedli obredno v krogu svoje družine kot prvo jed po prihodu iz cerkve: to dejanje je simboliziralo povezanost družine, zagotavljalo zdravje, zaščito pred zlimi silami in vrnitev na pravo pot, če bi človek zašel. Do pred kratkim so to šego še ohranjali v tradicionalnem vaškem okolju na Moravskem. Jajce so uporabljali kot magično varovalno sredstvo in sredstvo za krepitev moči. Tako so jajce zakopali v posejano polje, pastir ga je kotalil okrog črede, ko je prvič gnal na pašo, pri prvem kopanju novorojenčka so jajce položili v kopel. V ljudskem razumevanju se je taka uporaba jajca pogosto povezovala z njegovimi zunanjimi lastnostmi, torej s podobo okroglosti, polnosti in beline (čistosti), pa tudi s pojmom celote in enotnosti. Tako podoba so na podlagi magičnih načel analogno lahko prenesli na drug objekt. Podobne šege so se ponekod na Moravskem obdržale še do začetka našega stoletja. Da bi dom zaščitili pred zlimi silami in pomirili duhove prednikov, so jajca kot žrtvene darove polagali v temelje zgradb, kar dokazujejo arheološke najdbe iz 12. do 18. stoletja v različnih čeških in moravskih krajih. Po ljudskem verovanju je lahko prvo jajce, ki ga je znesla mlada kokoš ali blagoslovljeno jajce, pogasilo požar, če so ga vrgli v ogenj. Na tak način so jajce uporabili npr. pri velikem požaru na Kutni Hori leta 1598. Na stari predstavi o očiščevalni moči jajca, ki menda lahko prevzame nase škodljivo snov in torej tudi bolezen s človeka, je bilo zasnovano tudi zdravljenje. To je potekalo tako, da so jajce kotalili okrog bolnika ali ga valjali po njegovem telesu. Takšno *ovo lustratio* so s pridom izkoriščali že v zdraviljskih obredih starega veka.

V evropski tradiciji so bile zelo razširjene otroške pomladne igre z jajci. V različicah jih poznamo tudi na Češkem (tolčenje pirhov, spuščanje pirhov po strmini). Do 20. stoletja so se obdržale le izjemoma. Na srednjem in severnem Moravskem so starši svojim otrokom pobarvana jajčka skrili v seno na seniku ali pod grm na vrtu: po tradicionalnem pojmovanju naj bi jih znesla škrljanček ali zlata kokoška.

S pobarvanimi izpihanimi jajci krasijo majhna drevesca, imenovana *májky*. Z njimi dekleta še danes – po stari šegi – obiskujejo sorodnike in sosedo: navadno na t. i. *smrtno nedeljo* pred veliko nočjo. *Májek* simbolizira prerajajočo naravno moč, ki jo otroci prinašajo v vas. O obhodu z *novim létom* – drevescem, ki je okrašeno z lupinami pobarvanih jajčk, trakovi in pentljami – pa je že leta 1710 pisal zgodovinar Jan Středovský v svojem latinskem spisu o Moravski (*Sacra Moraviae historia*).

O pirhu

Krašenje jajc za velikonočne praznike je na Češkem, še posebej pa na Moravskem, še danes živ kulturni pojav z nenavadno dolgo tradicijo. Krašenje in obredna uporaba jajc imata korenine že v davni preteklosti: to dokazujejo arheološke najdbe iz grobišč starega veka na Bližnjem Vzhodu, v Afriki in Evropi in poročila o pobarvanih jajcih, s katerimi so se ljudje spomladi obdarovali, iz Egipta (10. – 12. stol.) in Kitajske (6. stol.). Za najstarejše izpričano pobarvano jajce na Češkem štejemo jajčne lupine, ki so jih našli v grobu ženske iz 11. stoletja – te so bile prvotno verjetno rdeče barve, na njih pa je vidna sled geometričnega vzorca. Grob so odkrili leta 1971 med izkopavanjem slovanskega grobišča v Velikih Hostěradkih na južnem Moravskem. Z barvanjem in nanašanjem risb na jajčno lupino – prvotno simbolnih znakov z določenimi pomeni – so želeli doseči povečanje magične moči jajca.

Najstarejše, pa tudi najbolj razširjeno, je barvanje velikonočnih jajčk z rdečo barvo, ki pomeni osnovno krašenje. Od tod tudi izvira na zahodnem Moravskem in splošno na Češkem označitev velikonočnega ponedeljka za *rdečega*, velikonočnih praznikov pa za *rdeče praznike*. V 14. stoletju omenja *okrašeno* ali *pisano* jajce češki srednjeveški pridigar T. Štítný. V istem času se v starejših čeških slovarjih pojavi beseda *kraslice* (pirh, o. p.), verjetno vzhodnočeškega izvora, ki je v splošno govorico prodrla šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, v ljudsko govorico pa še kasneje. Še danes se v tradicionalnem vaškem okolju za okrašeno jajce uporabljajo izrazi *pobarvano*, *pisano*, *rdeče jajce*. Češka beseda *kraslice*, ki označuje okrašeno jajce, izvira iz staročeških besed *kráseliti* in *krásit*, torej krasiti, ki sta bili prvotno povezani z izrazom *krásný*, kar je pomenilo *rdeč*. V ljudski simboliki je rdeča barva pomenila moč in življenje, poleg tega pa je tudi odvrčala zle sile. V ljudsko ustno izročilo se je prenesla krščanska razlaga barvanja jajc z rdečo barvo kot spomin na prelito kri Jezusa Kristusa. Poseben pomen sta imeli tudi rumena in zelena barva, barvi, ki sta povezani s predstavo obilnosti in rasti. Zaradi uporabe novih umetnih barvil pri krašenju jajc pa je v prejšnjem stoletju mnogo starih predstav o pomenu barv postopoma izginilo.

O barvanju in tehnikah krašenja

Še do začetka 20. stoletja so pri barvanju jajc večinoma uporabljali barvila rastlinskega izvora z različnimi dodatki, npr. zavrelico iz mladega žita, jelševega, hrastovega, brezovega ali jablanovega lubja, sena, žafrana, cvetov dreva, brezovih listov idr. Dandanes je še vedno ohranjeno staro barvanje s čebulnimi listi, ki omogoča barvne odtenke v razponu od rdeče do zlatorjave barve. Na začetku 19. stoletja se je po Evropi razširilo barvilo iz brazilskega lesa (*rdeča pražiljka* – *Caesalpinia echinata* Lam.), v ljudski govorici imenovano *březulka* ali *fryžulka* (pražiljka, bražiljka, o. p.), ki je postalo najbolj priljubljeno barvilo za barvanje velikonočnih jajčk. S kuhanjem njegovih trsk so pripravili rdečo ali vijoličnordečo barvo. Ob koncu 19. stoletja so naravna barvila začeli dopolnjevati z umetnimi barvili, dokler jih niso ta popolnoma nadomestila. Velik vpliv na krašenje pirhov so imele anilinske barve. Barvna lestvica se je razširila na nove odtenke, ki so postali precej priljubljeni (npr. vijoličast, moder, rožnat). Tudi z luženjem rdečega papirja so dobili ustrezno barvilo za barvanje jajčk. V 20. stoletju pa so začeli uporabljati predvsem industrijske barve v prahu.

Barvanje, orodje in tehnični postopek so med seboj tesno povezani in vplivajo na način krašenja pirhov, ki je na Moravskem zelo pestro.

Okraševanje z voskom

Na slovanskem ozemlju je najbolj razširjeno – strokovnjaki ga imajo za najstarejšega – risanje vzorcev s čebeljim voskom, ki mu sledi barvanje. Šele v drugi polovici našega stoletja so – pod vplivom popularne literature – v češkem okolju začeli uporabljati izraz *batik tehnika*, ki je tujega (javanskega) izvora in označuje nanašanje vzorcev na tkanino s pomočjo voska. Postopek tehnike batika z voskom se je ponekod dopolnjeval še z namakanjem pirhov v zelnico, ki je razjedla barvo povsod, kjer ni bila pokrita z voskom, da se je pokazala belina jajčne lupine. Tako je nastal barvni okrasek na belem ozadju. Najbolje to dokazujejo pirhi, ki jih imenujemo *zelnati pirhi* iz Ostrožske Nove vasi na južnem Moravskem (v okolici mesta Veselí nad Moravo).

Na videz risbe vpliva orodje, s katerim risbo ustvarjajo. Svojčas so vosek na jajce nanašali z ostro leseno paličico ali z gosjim peresom. Na tak način so nastali pirhi z ornamentom t. i. *solznega tipa*. Njegov temelj sestavljata pika in kratka črtica v obliki kaplje, ki sta narejeni s stebлом slame, v zadnjih časih z bucikino glavico ali z žebljem, namočenima v raztopljen vosek. Iz teh elementov so sestavljeni glavni motivi, predvsem sončni krog in zvezda v različnih oblikah, ki so narisani na obodnem delu in vrhu jajca, pa še vejice (poganjki) s trakovi, pahljače in mrežice. Izjemoma se pojavljajo figuralni motivi, osebe in ptiči.

Sled v obliki trikotnika, ki je še razširila lestvico motivov, je puščalo pristrizeno gosje pero. Solzni tip okraševanja je bil razširjen na zahodnem in srednjem Moravskem, kjer se je ponekod ohranil še danes (predvsem na jugu in jugozahodu) in v Šleziji (okolica Opave). Podobno so okrašeni pirhi tudi v drugih evropskih deželah (npr. na vzhodnem Slovaškem, na Lužiškem, na Poljskem, v Ukrajini, v Litvi, v Dalmaciji itn.)

Posebna tehnična različica je krašenje z barvnim voskom (danes tudi s parafinom), ki ustvarja reliefni okrasek na belem ali pobarvanem jajcu. Vosek so barvali z barvami v prahu, uporabljali pa so tudi črn čevljarski vosek. Na zahodnem Moravskem je bilo v navadi, da so voščen okrasek posipali še z zlatim prahom. Z barvnim voskom krasijo jajca v južnem delu srednje Moravske (kraji v okolici mest Hustopeče, Klobouky, Ždánice). Ta način krašenja postaja danes vse bolj priljubljen zaradi živih barvnih učinkov in razmeroma preproste izdelave: pogosto uporabljajo voščenske v široki paleti barvnih odtenkov.

Linearni ornament je sestavljen iz neprekinjene črte, ki jo povlečejo z livčkom iz tanke kovine. Livček so vtaknili v leseno paličico, ki jo na Moravskem imenujejo *stuzka*. Široka uporaba tega orodja, ki je omogočilo risanje dolge in enakomerne črte, je precej izboljšala kvaliteto risbe. Za izdelavo *stuzke* so uporabljali kovinske krogce z vezalk za čevlje. Izdelava takega pisala ni bila posebej zahtevna, kljub temu pa so slikarke dajale prednost pisalom, ki jih je naredil vaški mojster. V primerjavi s prvim (zgoraj omenjenim solznim tipom)

je linearni ornament glede na motive, kompozicijo in barve pestrejši. Pojavlja se v številnih krajevnih različicah.

Geometrični ornament temelji na križanju vodoravnih in navpičnih linij, iz katerih izhajajo razčlenjene zvezde, trakovi, romboidne mreže in barvni mozaični videz – kot to lahko vidimo na pirhih iz Ostrožske Nove vasi in Vnorovov. Rastlinski okras je sestavljen iz stiliziranih cvetov in listnatih vejic, povezanih v šopke, ki rastejo iz srca ali posodice. Tipični motivi so tulipan, nagelj in vrtnica v različnih oblikah, pa tudi vejica rožmarina. Pojavlja se tudi

krašenje, ki kombinira geometrične in rastlinske elemente in

združuje površine, okrašene s cvetličnimi kompozicijami, s pasovi geometričnih motivov. Uveljavljajo se tudi figuralni motivi (ptiči, človeške postave), srce v različnih variantah, napisi – ljubezenski, hudomušni, pozdravni.

V to skupino sodijo pirhi iz vzhodne Moravske, narejeni z batik tehniko. Njihova ornamentika je podobna nekaterim tipom slovaških, vzhodnopolskih, madžarskih, balkanskih pirhov in pirhov iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Razširjenost tega tipa krašenja se je v zadnjih sto letih precej skrčila: danes tako krasijo pirhe v nekaterih krajih na Veselskem, Uherskobrodskem, Zlinskem in Vsetinskem. Razvojno starejši tip ornamenta se je ohranil v okolici mest Valaški Klobouky in Vsetín (na t. i. Valaškem).

Na nekaterih območnih tipih pirhov (npr. na pirhih iz okolice mest Břeclav, Veselí in Uherský Brod) je čutiti vpliv ornamenta, ki se pojavlja na vzorcih ljudskih noš.

Jedkanje in praskanje

Pri tehnikah jedkanja in praskanja vzorca na pobarvanem jajcu postopno odstranjujejo barvo, nanešeno na površino lupine, in to kemično s pomočjo kisline ali pa s praskanjem. V prvem primeru nastaja risba s pomočjo ostre lesene paličice ali peresa, namočenega v kislino, ljudsko poimenovano *šalvostr* (iz nem. Scheidewasser), v drugem primeru pa risbo ustvarjajo s konico noža, britvice, pile ali s koščkom stekla.

Jedkanje je sodilo med časovno in tehnično manj zahtevne dekorativne tehnike. Na Moravskem se je pojavilo v drugi polovici 19. stoletja skoraj v vseh krajih, vendar se ni dolgo obdržalo. V nekaterih deželah (Nemčija, Švica) je izpričano že v 17. stoletju. Rdeče obarvana jajca so okrašena z ornamenti v obliki vitic, valovitih črt ali spiral, s pikami, združenimi v grozd, s preprostimi stiliziranimi cvetovi in rastlinskimi kompozicijami. Stiliziran rastlinski okras, ki je nastal z jedkanjem, je med drugim prevzel elemente s krajevnih vezenin (na južnovzhodnem Moravskem).

Rastlinski okras, ki se pojavlja v pestrih različicah od stilizirane do naturalistične oblike, je značilen predvsem za praskane pirhe. Motiv je označen z ostro zunanjo črto, njegova notranja struktura pa je izpolnjena s kratkimi črtami in malimi ploskvami, izpraskanimi do beline jajčne lupine. Rastlinski motivi so vključeni v ornamentalni vodoravni pas ali pa v okviru cvetlične kompozicije – navadno z dominantnim cvetom v sredini – zapolnjujejo polovico jajca v njegovi navpični osi. Tipično je tudi svobodno prekrivanje jajčne lupine z rastlinskimi motivi. Praskanje sodi med tehnike z dolgo tradicijo, vendar ni dovolj znano, v kolikšni meri so ga uporabljali v vaškem okolju. Pogosteje je imelo značaj individualne dejavnosti. Od konca 19. stoletja se je praskanje razširilo predvsem v krajih na južnem Moravskem, kjer je izpodrinilo starejše krašenje (z voskom ali kisline) in je postalo ljudsko. Najprej so praskali jajca, obarvana s pražiljko, pomembno spremembo pa je konec 19. stoletja prinesla uporaba novih barvil, recimo anilinskega fuksina (*rosanilinum chloratum*), ki so ga ustvarjalke raztopile v špiritu z dodatkom šelaka. Ta je deloval kot vezivo, hkrati pa je premazu dodal še lesk.

Na taki vijoličnočrni podlagi s kovinskim leskom je posebej lepo zažarel bel ornament. Na vroče jajce so barve nanašali s koščkom blaga, kasneje s čopičem. Za praskanke je značilna uporaba motivov, ki se naslanjajo na druge vzore, predvsem na vezenine, kasneje na čipke: te posnemajo pod vplivom božjepotnih tiskov in kasneje razglednic predvsem v vodoravnih pasovih. Precej prepričljiva je tudi starejša razvojna povezava z lesorezom in grafiko. Na starejših

graviranih pirhih lahko kot okras najdemo ljubezenske motive (venček iz rožmarina, golobice), monograme, pozdravne napise in verze, verske simbole (marijanski znak, IHS), goreče srce, ovito v trnov venec, kompozicije s srcem, sidrom in križem (vera – ljubezen – upanje), monštrance, včasih stilizirane v obliki cveta, križ z atributi Kristusovega mučenja, velikonočno jagnje s praporjem, kelih ipd. Za praskane pirhe so značilna besedila, ki so lahko kratki napisi (*Vesela Velika noč, Velikonočni spominček, Za spomin, V dar*) ali daljši verzi, ki naj bi naslovniku razkrili ljubezen (med najbolj priljubljene sodijo *Sprejmi malo darilce, iz ljubezni podarjeno* ali *Komur to jajce dam, tega rada imam*). Na mlajših pirhih so se uveljavljala – navadno v odnosu do obdarovanca – tudi domovinska gesla, pozdravi ali verzi iz ljudskih pesmi. Praskana jajca so bila v vaškem okolju visoko cenjena, z njihovo izdelavo so se pogosto ukvarjali nadarjeni posamezniki, tudi moški. V nekaterih krajih so ustvarili območni ornamentalni slog. To velja še zlasti za kraje s tradicijo izdelovanja vezenin in uporabe drugih tekstilnih dekorativnih tehnik (npr. na Kyjovskem in Rožnovskem).

Praskanje in barvanje

Na začetku 20. stoletja je v krašenje jajc s tehniko praskanja prodrla pestrost anilinskih barv. Sprva je šlo predvsem za drugačen pas rožnate barve, ki je bil v kontrastu s temno podlago, kasneje so začeli barvati tudi cvetlične motive. Nov postopek je pomenil prehod od stilizacije k naturalizmu, narisane rastline so se približale realnemu barvnemu dojemanju. Teme so izhajale iz narave in slikarskih predlog – pod pretežnim vplivom sodobnih razglednic – in so bile podane v naivni realistični obliki.

Praskanje in barvanje se je razvilo predvsem na južnem Moravskem, v krajih okoli mest Břeclav in Klobouky pri Brnu.

Aplikacija

Precej ločeno skupino sestavljajo aplikacije iz različnih materialov. Na srednjem Moravskem so jajca krasili s koščki slame. Ta način krašenja (najstarejši dokazi zanj izhajajo iz osemdesetih let 19. stoletja) je oživel in se razširil v drugi polovici 20. stoletja, in sicer zaradi tečajev in dejavnosti učiteljc ročnega dela na šolah. Njegov nastanek je najverjetneje povezan z vaškim obrtniškim okoljem: s slamo so krasili uporabne in sakralne predmete, pirhe pa z njimi povezujeta tako tehnični postopek kot tudi ornamentika.

Na obarvano jajce nalepijo koščke ječmenove slame v obliki rombov, trakov, trikotnikov ali krogcev, ki tako ustvarijo različne sestave zvezd, pasov in šopkov. Uporabljata se svetlejša in temnejša slama. Nekdaj so slamo barvali. Zaradi tehnične zahtevnosti in učinkovitega videza sodijo ti pirhi med najbolj cenjene. Krašenje s slamo velja za moravsko posebnost. Izjemoma so jajce oblepili s koščki barvnega papirja (okolica Brna). Krajeno omejen obseg je imelo tudi krašenje velikonočnih jajčk s strženom jezerskega ločja (*Juncus L.*), pogosto v kombinaciji s trakovi, barvno volno, koščki blaga, zlato folijo idr. Stržen, iztisnjen iz stebel ločja, je podoben debelemu bombažnemu vlaknu. Zvijemo ga v spirale, kroge, valovite črte ali naravnajo v ravne črte in prilepijo na belo ali pobarvano jajce – za lepilo so nekdam uporabljali redko testo. Tako okrašena izpihana jajca so uporabljali tudi za krašenje pomladnih *májkov* (Opavsko). Če so v jajce položili kamenček, je nastala ropotuljica za majhne otroke (okolica Vizovic) ali pa so jajce uporabili za telo golobice – okrasnega stropnega obesila. Z belim ločjem so krasili jajca v širši okolici Brna, na jugu okoli Hodonina, na severu na Opavskem in Těšinskem, predvsem v krajih, kjer je bil na voljo ustrezen naravni material. Pirhi, okrašeni z ločjem, so znani tudi v drugih evropskih deželah (npr. na zahodnem Slovaškem, na Poljskem, v krajih okoli Odenwalda v Nemčiji ipd.)

Na jajca so nalepili tudi koščke blaga, tiskane barvne sličice in zlato folijo, nato pa so jih v navpični smeri (proti vrhu jajca) cela tesno ovili z drobno žico. Uporabljali so tudi barvne

odtiske, kot dokazujejo primeri s konca 19. stoletja. Ti pirhi so povezani z mestnim okoljem in s samostansko izdelavo devocionalij, od koder tudi izvirajo. V ruralnem okolju so bila redkost, kupovali so jih na trgih in jih privezana na trak obešali med okna ali za okvir slik. Tehnika aplikacije je v današnjem času precej priljubljena, razmahnila se je tudi uporaba novih materialov. Na jajca lepijo čipke ali barvno prejo, kvačkane čipke in mrežice iz bakrenih žic: taka, z žico obdana jajca, so izdelovali slovaški lončevzci iz okolice Poprada. Med tradicionalne postopke, še danes precej razširjene, spada krašenje jajc z rastlinskimi listi (rman, draguša, detelja, peteršilj idr.).

Jajca obložijo z različnimi listi, nato pa barvajo, tako da na jajcu ostanejo sledi listov: gre v bistvu za različico tehnike rezervaša.

Cenjena posebnost so bili pirhi, ki so jih pritrdili na vrtljivo vreteno stružnice, in nanje s čopičem nanašali barve v pasovih. Tak način krašenja (*páskování* = izdelovanje pasov, o. p.) je še dandanes ohranjen na zahodnem Moravskem, v okolici mest Telč in Dačice. V zadnjih desetih letih so se pojavili t. i. *luknjičasti pirhi*: majhne okrogle odprtine, izbrušene ali izvrtane v lupino, dopolnjene z belim in barvnim voskom, ustvarjajo plastične podobe cvetlic in listov, tako da imajo jajca čipkast izgled.

O spretnosti kovačev in njihovih tovarišev pričajo jajca, okrašena s kovanimi železnimi podkvicami in paski. T. i. *okovana jajca* so bila znana že davno: takšno jajce je omenjeno v opisu lastnine neke češke plemkinje iz arhivskega poročila iz leta 1415.

Odtisi z nalepk z velikonočnimi motivi (kokoške s piščančki, zajec z jajčki, mucke ipd.) so postali v 20. stoletju splošno razširjeni predvsem med otroki in so tako postali tudi vrsta otroške zabave.

O ornamentu pirhov

Med temeljne arhetipske motive na pirhih, ki so imeli varovalen in blagodejen pomen, spadajo valovita in ravna črta, križ, zvezda, spirala, krog, svastika, sonce, trilist, drevo. Na rastlinski okras so vplivali renesančni in baročni motivi, pogosto pa je bil povezan z vezeninami: prevladujejo tulipan, vrtnica, nagelj, grozdje, granatno jabolko idr. v številnih različicah. Posamezni motivi so se razvijali od preprostih znakov do zahtevnejših oblik. Nekoč je vsak motiv nosil svojo simboliko, ki je bila povezana z obredno uporabo pirha. Sčasoma se je pomen znakov, nanesenih na jajce, spremenil. Znaki so izgubili svoje prvotno sporočilo, spreminjale so se tudi njihove oblike, poimenovanja in razlage, v posameznih obdobjih so v njihovo ornamentiko vstopali novi elementi. Poudarjali so predvsem estetsko stran pirha. Tako so se uveljavljali individualni ustvarjalni talenti. To se je dogajalo predvsem v zvezi z razvojem pirha kot velikonočnega darila. Svojo izpovednost so do danes ohranili ljubezenski in krščanski motivi. Taki motivi so npr. različice srca (v sakralni in posvetni zvezi), rožmarin (tako vejica kot venec), ptiček s pismom ali vejico v kljunčku, golobčka, zibelka, dva nageljna idr., križ, monštranca, kelih. Vrste cvetlic in njihova sestava na pirhih simbolizirajo pomlad in prebujanje narave. Novodobni, v češki in moravski tradiciji neizpričan motiv zajca, ki je danes prisoten v velikonočni simboliki, se je na pirhe prenesel z razglednic, nalepk, embalaže z velikonočnimi motivi in iz slaščičarskih izdelkov šele v 20. stoletju.

O imitacijah jajca

Z okrašenimi jajci so povezane tudi njihove imitacije. Okrašene glinene in kamene najdbe v obliki jajca so znane iz arheoloških izkopavanj slovanskih grobišč na Češkem in Moravskem iz obdobja od 9. do 13. stoletja. Očitno gre za magične predmete.

V cerkvenem, plemiškem in meščanskem okolju so se že od poznega srednjega veka uveljavljala jajca iz fajanse, porcelana, voska idr. kot verski, uporaben in dekorativen predmet (škatlica, solnica, posodica). V 19. in 20. stoletju so v ruralno okolje prodrli steklena jajca kot izdelki mestnih steklarn, lesena jajca in jajca iz lepenke, prevlečena z atlasom ali žametom kot drobne škatlice in bonboniere tovarniške izdelave, sladkorna in čokoladna jajca iz mestnih slaščičarn: slednja imajo pri darilih na velikonočni ponedeljek pogosto prednost pred pirhi. Danes so čokoladna jajca in jajca iz medenega testa bistven del velikonočnih daril za otroke. Na zahodnem Moravskem so steklarji na veliko noč svojim otrokom nosili domov jajca, narejena iz barvnega stekla.

O šegah, ki so povezane s pirhi

Starodavni pomen okrašenega jajca kot darila se je ohranil do današnjih časov v zvezi z velikonočno *pomlázko*: pobarvana in okrašena jajca dobijo otroci in mladeniči, ki prihajajo na dom, da bi z okrašenim korobačem, spletenim iz vrbovih vej, ošvrkali domača dekleta in žene. Temelj te stare šege (imenovane *pomlázka*, *mrskut*, *šlehačka* = švrkanje, o.p.), ki jo omenjajo že srednjeveški kronisti, je magično dejanje, ki naj bi s posnemanjem bičanja in z uporabo zelene veje (šibe) zagotovilo obnovo rasti, moči in zdravlja. Poseben pomen je imel pirh, ki ga je dekle podarilo svojemu fantu. Pomenilo je darilo iz ljubezni, kar sta izpovedovala tako njegova dekoracija kot tudi besedilo – kratko ali v verzih (*Iz ljubezni, Darilo mojega srca ni za vsakega*). Pirhe – vedno neparno število – je dekle podarilo svojemu fantu zavite v izvezeni rutici. V drugi polovici 19. stoletja se je na južnem Moravskem razširila navada, da so pirhe polagali v posebno stekleno škatlico. V zameno je dekle na romanju od svojega fanta dobilo medeno srce.

V sodobni češki družbi – tako na Moravskem kot na Češkem – je okrašeno jajce, pirh, simbol velikonočnih praznikov. V družinah je v navadi, da pred veliko nočjo pirhe obesijo

na vzbrstele ali razcvetele vejice, ki so skupaj s tradicionalnim pecivom v obliki velikonočnega hlebčka (t. i. *mazanec*) ali jagenjčka okras praznične mize. V zadnjih desetih letih se vse pogosteje pojavljajo – posebej v mestih – pirhi na grobovih. Na velikonočne praznike jih družine prinašajo svojim umrlim sorodnikom: so darilo, okras in simbol praznikov.

Ohranjanje tradicije

Zadnjih sto let se tradicija krašenja pirhov na Moravskem razvija v več smereh. Pirh je darilo in trgovski predmet. Poleg pobarvanih in poslikanih jajc, ki so jih v družinah pripravljali za otroke in priložnostne kolednike, so se kot darilo za ljubljenega fanta, sorodnike ali drago osebo uveljavljali oblikovno zahtevnejši pirhi. Kupovali so jih pri ljudeh, ki so bili v krašenju posebej spretni, in to za plačilo v naturalijah (prinešena sveža jajčka) ali za denar. Nekoč so si dekleta izbirala priljubljen napis ali motiv. V nekaterih družinah se je dejavnost krašenja pirhov za prodajo v domačem kraju in njegovi okolici ohranila več generacij. Pred veliko nočjo so s pirhi hodili na trg bližnjega mesta njihovi ustvarjalci sami ali pa so jih od njih odkupovale krošnjarke. Trgovski interesi izdelovalcev – želja, da bi se s svojimi izdelki uveljavili na trgih – so vplivali na poenostavitev dekoracije, pa tudi na uporabo časovno krajših in manj zahtevnih postopkov, npr. risanje s tušem, tempero in lakom. Od konca 19. stoletja so nastajala središča sezonske izdelave domačih pirhov. Na Moravskem so to poznali kraji Ostrožská Nová vas in Vnorovy (okolica mesta Veselí nad Moravo), Ježov pri Kyjovu in Borkovany. Pirhe iz teh krajev so prodajali na trgih velikih mest (Brno, Praga, Dunaj) in v tujini s posredovanjem ustanov, kot so npr. *Záduha* v Pragi (1890-1996) in kasneje *Ústředí lidové umělecké výroby* (ÚLUV, 1959-1992 – Center za ljudsko umetnost, o. p.). Kraj Vnorovy je še danes *kraj pirhov*: skoraj v vsaki hiši izdelujejo pirhe za domače in tuje tržišče. Na ustvarjanje na posameznih območjih je precej vplival ÚLUV zlasti v smislu navezovanja na tradicionalne vzorce in barve. Poleg tega je podpiral spretno izdelovalke pirhov z namenom, da bi omejil nagibanje k naturalizmu in kiču, ki je postajalo vse močnejše. Najprej so krasili polna jajca. Krašenje izpihanih jajc, ki so se uveljavila predvsem kot dekorativni predmet, se je začelo šele ob

povečanju trgovine s pirhi. Še danes ostaja kot velikonočno darilo v tradicionalnem vaškem okolju polno jajce.

Že od začetka 20. stoletja je imelo učenje krasilnih tehnik v šolah velik vpliv na ohranjanje in značilnosti tradicije krašenja pirhov. Ne gre prezreti tudi vpliva številnih bolj ali manj strokovnih knjig in člankov v popularnih revijah. Danes poznamo na Češkem na eni strani preprosto krašenje (pretežno barvanje) jajčk v družinah za otroška darila pri *pomlázki*, na drugi strani delovanje posameznikov, usmerjenih pretežno na dohodek, ki se opira na domačo lokalno tradicijo ali nastaja v okviru ustanove (učenje v šolah, na tečajih) oziroma na podlagi knjižnih navodil. V obdobju velikonočnih praznikov je krašenje pirhov v osnovnih šolah na Moravskem precej pogost pojav. Pri tem se poleg tradicionalnih postopkov krašenja pojavljajo različni postopki, ki pogosto nimajo nikakršne povezave z območno tradicijo, pač pa so bolj povezani z načrti učitelja. K ohranjanju umetnosti krašenja pirhov in dviganju njene estetske ravni so precej prispevala številna tekmovanja za *najlepší pirh*, organizirana na regionalni in državni ravni (prvič leta 1943 v Uherskem Hradištu). Nekatera izmed njih so namenjena otrokom.

Zanimanje strokovne kot tudi laične javnosti za pirhe je na Češkem in Moravskem povezano z narodopisnim gibanjem in ustvarjanjem muzejskih zbirk ob koncu 19. stoletja. Najstarejši dokumenti so iz osemdesetih let 19. stoletja. Tako imamo dokumentiran razvoj umetnosti krašenja pirhov za več kot sto let. Največje zbirke pirhov so v muzejih v Pragi, Olomoucu in Brnu: zbirka pirhov Etnografskega inštituta Moravskega pokrajinskega muzeja obsega danes okrog 7000 primerkov. Izbor le-teh je predstavljen na naši razstavi.

Eva Večerková

Literatura

- J. Eisner: Rukověť slovanské archeologie. Praha 1966.
- G. Erzsébet Földes: Ostereierornamentik in Ostmitteleuropa. Volkskunst, 1986/2, s. 40-45.
- M. Murko: Stolování na hrobech. (Das Grab als Tisch). In: Rozpravy z oboru slovanského národopisu. Praha 1947, s. 215-328.
- V. Newall: An Egg at Easter. A Folklore Study. London 1971.
- A. Pranda – E. Prandová: Slovenské kraslice. Martin 1994.
- A. Václavík: Výroční obyčej a lidové umění. Praha 1959.
- E. Večerková: Kraslice ve sbírkách Moravského muzea v Brně. Brno 1989.
- E. Večerková: Vejce jako rituální předmět. In: Magie a náboženství. Uherské Hradiště 1997, s. 69-76.
- R. Wildhaber: Zum Symbolgestalt und zur Ikonographie des Eies. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, 6 (1960) s. 77-84.

MORAVIAN EASTER EGGS

Summary

The interest of the professional as well as lay public of Bohemia and Moravia in Easter Eggs is connected with the ethnological movement and the establishment of museum collections in the late 19th century. The oldest documents are from the 1880s. This means that the development of the art of decorating Easter eggs is documented for over a hundred years. The largest collections of Easter eggs are in the museums in Prague, Olomouc and Brno. The collection of Easter eggs of the Ethnographic Institute of the Moravian Provincial Museum today contains about 7,000 specimens. A selection of these objects is presented in the exhibition in the Slovene Ethnographic Museum in Ljubljana.

In the cultural development of mankind the egg was not only food, but turned into an object of different images, myths and rituals with almost all peoples of the world. The egg became a symbol of fertility, regeneration and nature, of eternal life and resurrection, and it was also used as magical means of protection, purification and gaining new strength. Many ancient peoples nurtured myths about the creation of the world from an egg. Another known custom was putting eggs into graves as grave goods. During life after death they were to give the deceased vital strength and to be used as food. This custom was preserved in Moravia until the Early Middle Ages. The old belief in the vital strength hidden in the egg was adopted by the Church and transferred into its liturgy and symbols. The egg thus became a symbol of Jesus' resurrection.

Eggs were used as magical protective means and means to enhance one's strength. For the protection of the home against evil forces and to gratify the spirits of the ancestors eggs were incorporated into the foundations of buildings as sacrificial offerings – a practice confirmed in Moravia by archaeological finds from the 12th to 18th centuries. The notion about the purifying power of the egg – it was thought to attract harmful substances and consequently also illnesses in man – was also the basis for healing practices.

Decorating Easter eggs is today still a very lively cultural phenomenon in Moravia. The oldest known painted egg in Bohemia are considered to be the egg shells found in a woman's grave dating from the 11th century in Veliki Hostěradki in South Moravia. The oldest and most common decoration method for Easter eggs was painting them

red. The modern Czech word *kraslice* which denotes decorated eggs originates from the old Czech words *kráslit* and *krásit*, both meaning »to decorate« were originally associated with the expression *krásný* – red. In folk symbols red is the colour of strength and life, fighting off evil forces. In oral tradition the Christian interpretation of painted eggs was transformed into a memory of the blood sacrificed by Jesus Christ.

Numerous techniques were developed in Moravia to decorate eggs and many continue to contribute to the rich world of motifs. The most frequently used technique is that of drawing motifs with beeswax, followed by painting. Other techniques are etching and scratching, scratching and painting and the use of various applications.

Sodobni pirhi solznega tipa iz zahodne Moravske, izdelani v batik tehniki:

Tišnovsko – Maršov (1, 2, 3); Třebiško – Rouchovany (4); Dačisko – Hříšice (5) in Strmilov (6); Jihlavsko – Třebíče (7); Krahulčí (8); Žďársko – Doubravnik (9).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Z voskom okrašeni pirhi iz južne Moravske (okolica mest Hustopeče in Žďánice):

Nenkovice, ok. 1900 (1), Boleradice, 1976 (2), Stražovice, 1977 (3), Popice, 1998 (4, 5), Horní Bojanovice, 1958 (6, 7),
Velké Pavlovice, 1977 (8, 9).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Stari tipi pirhov z vzhodne Moravske (Valaško), okrašeni z batik tehniko:

okolica kraja Valašské Klobouky, 1899 (1, 2, 3), okolica mesta Nový Jičín (4), Vsetínsko (5, 9), Krhová (6) in Střítež (7) na Rožnovskem, Vizovice (8). Pirhi so nastali na prelomu 19. in 20. stoletja.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi z vzhodne Moravske s preloma 19. in 20. stoletja, okrašeni z batik tehniko:
 Střítež (1, 9) in Zašová (2) na Rožnovskem, Vsetínsko (3, 4, 7), Lichnov na Frenštatskem (5), Vizoviško (8),
 Valaškoklobouško (6).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi z Vizoviškega in Luhačoviškega iz 20. stoletja, okrašeni z batik tehniko:
 Nevšová. 1967 (1, 3 6), Lipová, ok. 1910 (2), Jasenna, 1942 (4, 5), Lutomina, ok. 1945 (7, 8, 9).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi iz okolice mesta Uherský Brod, okrašeni z batik tehniko:

Korytná (1, 3), Nivnice (2) iz zač. 20. stol., Slavkov (5, 6), Dolněmčiči (8, 9) in Horněmčiči (4, 7) iz let 1955 – 1961.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi iz okolice Velke nad Veličko iz začetka 20. stoletja, okrašeni z batik tehniko:
Velká in okolica (1, 2, 4, 6, 7, 8, 9), Malá Vrbka (3, 5).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Izginuli tip pirhov iz okolice mesta Veselí nad Moravo s konca 19. stoletja:
Hroznová Lhota (1 in 2), Hluk (3), Kozojidky (4, 5, 6), Ostrožská Lhota (7, 8, 9).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi iz Ostrožske Nove vasi iz začetka 20. stoletja, okrašeni z batik tehniko.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi iz Ostrožske Nove vasi t. i. zelnati pirhi iz let 1900-1920, okrašeni z batik tehniko.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi iz Ostrožske Nove vasi iz l. 1959, okrašeni z batik tehniko:
t. i. vejčasti (1-3), zelnat (4-6) in cerkveni (7-9) pirhi.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi iz Vnorovov, okrašeni z batik tehniko:
iz 30. do 40. let 20. stoletja in 1959 (6, 7).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi z južne Moravske (Břeclavsko) s preloma 19. in 20. stoletja, okrašeni z batik tehniko.
in praskani pirhi:

- v batik tehniki iz kraja Lanžhot (1, 2, 3, 4, 5, 6);

- praskani pirhi iz Dubnanov (6, 7, 9) in Milotic (8).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Praskani pirhi iz okolice mesta Uherské Hradiště iz let 1890-1926:

Polešovice, (1, 5, 9), Staré Město (2, 6), Uherský Ostroh (3, 4, 7), Stříbrnice, 1890 (8). Pirhi s figuralnimi motivi so narejeni okrog l. 1890, drugi na začetku 20. stoletja.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Praskani pirhi z južne Moravske (Kyjovsko) z začetka 20. stoletja:
 Ježov (1, 2, 3, 6, 9), Vlkoš (4, 5), Domanín (8), okolica Kyjova (7).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Sodobni praskani pirhi (Kyjovsko):

Vlkoš. 1998 (1. 2. 3), Ratíškovice, 1998 (4. 5. 6), Kostelec pri Kyjovu, 1996 (7, 8), Svatobořice. 1977 (9).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Praskani pirhi s severovýchodní Moravy z druhé poloviny 20. století:

Rožnov pod Radhoštěm. 1959 (1, 2, 3, 6). 1972 (4), in 1998 (7, 8). Horní Bečva. 1998 (9), Studénka. 1998 (5).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Praskani pirhi z različnih krajev Moravske:

Lezník pri Polički. 1914 (1), okolica kraja Blansko, 1972 (2, 3), Hustopeče nad Bečvo, 1959 (4), Borova pri Letovicah, 1915 (5), okolica mesta Nový Jičín (6), Moravská Nova Ves na Břeclavskem, 1959, Petrov pri Strážnicah. 1959 (8), Dolní Bojanovice na Hodoninskem, ok. 1950 (9).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Praskani in pobarvani pirhi z južne Moravske (okolica kraja Klobouky pri Brnu):
Borkovany, 1959 (1, 3, 6) in 1976 (2, 4, 5), Čejč, 1976 (8), Krumviř, 1976 (7, 9).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Pirhi, oblepljeni s slamo:

okolica Konic, 1955 (1, 4, 6, 7, 8, 9) in 1940 (2, 3), Kojetín, 1959 (5).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Sodobni pirhi, oblepljeni s slamo:

Vyškov, 1993 (1 in 3), Brno, 1996 (2 in 4), Červený Kostelec, 1993 (5), Brodek pri Přerovu, 1993 (6), Kroměříž, 1993 (7, 8, 9).

1

2

3

4

5

6

7

8

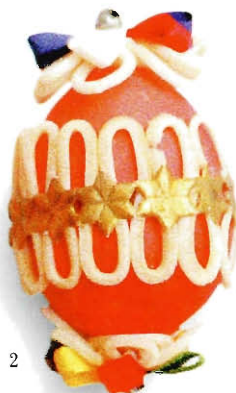

9

Pirhi, okrašeni z jezerskim ločjem, žametom in trakovi:
Březina pri Blanskem, 1959 in 1965 (1, 2, 4), Svatobořice na Hodoninskem, 1980 (3).

1

2

3

4

Pirhi, okrašeni z jezerskim ločjem:
Babice pri Brnu, 1998, Stare město pri Uh. Hradištu, 1997.

1

2

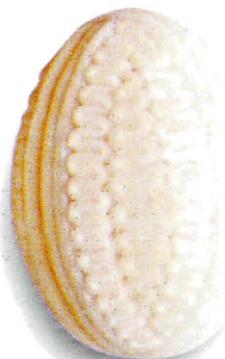
3

4

5

6

Pirhi kot otroška ropotuljica:
Ublo pri Vizovicah, 1943.

Pirhi z aplikacijami (z nalepkami, sličicami, koščki blaga in zlatimi nitkami):
Brno, konec 19. stoletja.

Pirhi, okrašeni z odtisi rastlin:
Dolní Lhota na Luhačoviškem, 1960.

1

2

3

4

5

6

Pirhi, pritrjeni na vrtljivo vreteno stružnice, in pobarvani s čopičem:
Strmilov (Dačiško), 1998.

»Luknjičasti« pirhi:
Uherské Hradiště, 1997.

Fotografije: Silvie Doleželová, Moravski pokrajinski muzej v Brnu, in ing. Jaromír Večerka, Brno.
Vsi pirhi na fotografijah so iz zbirke Etnografskega inštituta Moravskega pokrajinskega muzeja iz Brna (ČR).

Pirhi na Moravskem

Costujoča razstava Moravskega pokrajinskega muzeja iz Brna (1. 4. – 16. 5. 1999)

Vodnik po razstavi

Izdal in založil: Slovenski etnografski muzej, zanj mag. Inja Smerdel

Vodnik po razstavi uredila kustodinja razstave Bojana Rogelj Škafar

Koordinatorica razstave: Nina Zdravič Polič

Oblikovanje razstave in vodnika: Mojca Turk

Prevod iz češčine: Ingrid Lemut Vostrá

Prevod povzetka: Franc Smrke

Lektoriranje: Mirjam Mencej

Sodelavci SEM pri postavitvi razstave: Ludvik Benigar, Janez Črne, Tone Pajk, Gregor Kos

Grafična priprava: T2 studio d.o.o., Ljubljana

Tisk: Sitograf, d.o.o., Ljubljana

Ljubljana, 1999

Moravski pokrajinski muzej (Moravské zemské muzeum), Brno, Češka Republika, zanj dr. Petr Šuleř

Koncept in realizacija razstave, besedilo vodnika: dr. Eva Večerková

Sodelavka pri postavitvi razstave: J. Mrhačevá

Po programu sodelovanja v kulturi, izobraževanju in znanosti med Vlado Republike Slovenije in Vlado Češke Republike za leta 1998 – 2002 sta razstavo in publiciranje vodnika po razstavi omogočili: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Zahvaljujemo se Veleposlaništvu Češke Republike v Sloveniji

in podjetjema

VIPAP VIDEM KRŠKO d.d.

Domača peka Mejač

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ